

Р. ПАНУХНИК (Київ)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МОДЕЛЮВАННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ВИБОРУ

Вивчення основних причин формування певних політичних переваг у виборців є актуальним напрямом дослідження в сучасній вітчизняній і зарубіжній науці. Основна мета вивчення електоральної поведінки та електорального вибору – отримання можливості передбачити результат майбутніх виборів, виявити важелі можливої дії на виборчий процес, визначити чинники, найбільш значущі для здійснення виборцями свого політичного вибору.

Результати електоральних досліджень є цінним інформаційно-аналітичним ресурсом не лише для зацікавлених політичних сил, а й також для органів державної влади і місцевого самоврядування при формуванні і реалізації соціально-економічної політики.

Важливість побудови моделей при дослідженні електорального вибору полягає в тому, що застосування як якісних, так і кількісних методів в оцінці виборчих переваг розширює можливості політологічного дослідження.

Моделювання суспільних процесів є способом формування уявлення про них, вираженого в системі символічних позначень, що відображає взаємозв'язок значущих чинників. Моделі дозволяють виявити і продемонструвати об'єктивні закономірності вираження громадянами своїх політичних преференцій, виявити глибинні тенденції і взаємозв'язки, які потім можуть бути інтерпретовані з урахуванням політологічних, соціологічних, економічних знань.

Таким чином, практика вимагає розвитку теоретичного і прикладного політичного знання, адекватного політичній реальності, інтегруючого в себе досягнення сучасної науки і технологій. Це й зумовлює актуальність і необхідність детальної розробки теоретичних і прикладних аспектів моделей електорального вибору.

Окремі елементи теми досліджувалися як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, зокрема, проблемами

електорального вибору та електоральної поведінки займалися А. Зігфрід, П. Лазерсфельд, С. Ліпсет, С. Роккан та ін. на Заході та О.Ю. Мелешкіна [4], Г.В. Голосов, Г.Г. Ділігенський та ін. в Росії. В Україні електоральну поведінку та електоральний вибір досліджують через вивчення політичної участі, політичних партій, виборів та виборчих систем (А. Толпиго, А. Макеєв, Р. Балабан та ін.).

Моделювання як метод дослідження політики є в сфері наукових інтересів як українських (В.П. Горбатенко, В.А. Ткачук та ін.), так і зарубіжних (А. С. Ахременко, Р.Хакфелдт, О.Ф. Шабров та ін.) вчених.

Аналіз електоральних процесів за допомогою кількісних методів почав здійснюватися вітчизняними дослідниками лише останніми роками. Серед учених, що засновують вивчення електоральних переваг на застосуванні кількісних методів необхідно назвати прізвища А.М. Жандарова, Г.П. Артемова, Г.В. Голосова, Г.М. Орлова, В.Г. Шумпетова, Б.В. Овчиннікова, Ю.В. Гудіної і ін. Дані дослідження спрямовані, в основному, на виявлення об'єктивних закономірностей виборчого процесу шляхом аналізу електоральної статистики.

Метою дослідження є виявити основні особливості та принципи моделювання електорального вибору;

Методологічною і теоретичною основою даного дослідження є принципи, які є основоположними для таких областей наукового знання як політологія, соціологія, статистика, а також економіка і психологія, що дозволяє сформулювати теоретичні підходи та практичні висновки. Це пов'язано з тим, що проблема оцінки електоральних переваг лежить в області перетину політичної науки і соціології та виступає об'єктом дослідження політичної соціології. При визначенні чинників електоральної поведінки також необхідний аналіз соціально-економічних показників і виявлення ступеня їх кореляції з результатами голосування і аналіз, власне, електоральної статистики, що вимагає застосування математико-статистичних методів для обробки обширних масивів статистичних даних.

Моделювання в соціально-політичній сфері: загальна характеристика

Розглядаючи моделювання електоральних процесів, слід зробити декілька попередніх зауважень. Ці моделі, принаймні, на даному рівні розвитку теорії, мало схожі на моделі метеорологічних явищ або розвитку епідемій, де існують достатньо точні методи прогнозування деяких можливих ситуацій. У нашому випадку можливі моделі дозволяють лише якісно описати майбутній хід розвитку подій і прогнозувати загальні тенденції.

Соціальні процеси взагалі і електоральні, зокрема, володіють укрій складною природою і тому важко піддаються вивченню. Це, в числі іншого, пов'язано з тим, що вони визначаються, принаймні, двома групами чинників:

- суб'єктивні чинники, пов'язані зі свідомою, цілеспрямованою діяльністю людей, що беруть участь в даних процесах;
- об'єктивні чинники, пов'язані з тим, що в соціальній системі, що складається з великого числа елементів (окремих осіб, великих і малих соціальних груп, організацій і т. д.) діють звичайні статистичні закони, що додають динаміці цих процесів додаткові характеристики.

Тому виникає необхідність розширення набору інструментальних засобів, використовуваних у вивченні соціальних процесів. Одним з найцікавіших і перспективніших напрямів в цьому плані є, безумовно, моделювання. Головна його перевага - можливість одночасної участі як формальних, так і змістовних аспектів, що визначають динаміку досліджуваного процесу. Дійсно, структура моделі в тій мірі, в якій ми її свідомо будуємо, відображає сенс процесу, як ми його суб'єктивно розуміємо. З іншого боку, те, що модель будується за допомогою математичних методів, забезпечує її формальну строгість і надійність отриманих результатів.

Моделювання в суспільній, зокрема в соціальній і політичній сфері, істотно відрізняється від моделювання фізичних, технічних та інших об'єктів. Поведінка окремої особи, корпоративної групи людей, великої соціальної групи визначається не лише внутрішніми закономірностями і зовнішніми обставинами, але й внутрішнім станом, настроями, інтересами. Тут більшою мірою проявляються властивості людської свідомості, процеси самоорганізації. Тому на якісному рівні моделлю слід вважати навіть будь-яке поняття, зображення, що виникає у свідомості як віддзеркалення навколишньої реальності.

У соціально-політичній сфері проявляється у тій чи іншій мірі суб'єктивізм дослідника, включеного в науковий процес, що мимоволі ангажується, якщо не замовником, то власними політичними поглядами чи пристрастями. Таким чином, моделі соціальних та політичних процесів і явищ несуть на собі певний відбиток суб'єктивізму.

Проте для того, щоб модель була репрезентативна, а також адекватно відображала сукупність параметрів, що цікавить дослідника, а її функціонування дозволяло достатньо точно судити про «поведінку» об'єкта необхідне дотримання деяких базових принципів моделювання.

Перш за все, слід звернутися до більш загального – принципів моделювання соціальних систем. Отже, найголовнішими принципами моделювання слід вважати:

1. Принцип інформаційної достатності. При повній відсутності інформації про досліджувану систему побудова її моделі неможлива. За наявності повної інформації її моделювання позбавлене сенсу. Існує деякий критичний рівень апріорних відомостей про систему (рівень інформаційної достатності), досягши якого може бути побудована її адекватна модель.

2. Принцип здійсненності. Створювана модель повинна забезпечувати досягнення поставленої мети дослідження з вірогідністю, що істотно відрізняється від нуля, і за кінцевий час. Зазвичай задають деяке порогове значення P_0 вірогідності досягнення мети моделювання $P_{(t)}$, а також прийнятну межу t_0 часу досягнення цієї мети. Модель вважають здійсненою, якщо може бути виконана умова $P_{(t_0)} \in P_0$.

3. Принцип множинності моделей. Мова йде про те, що створювана модель повинна відображати насамперед ті властивості реальної системи (або явища), які впливають на вибраний показник ефективності. Відповідно при використанні будь-якої конкретної моделі признаються лише деякі сторони реальності. Для повнішого її дослідження необхідний ряд моделей, що дозволяють з різних сторін і з різним ступенем детальності відображати розглянутий процес.

4. Принцип агрегації. В більшості випадків складну систему можна представити такою, що складається з агрегатів (підсистем), для адекватного математичного опису яких виявляються придатними деякі стандартні математичні схеми.

Принцип агрегації дозволяє, крім того, достатньо гнучко перебудувати модель залежно від завдань дослідження.

5. Принцип параметризації. У ряді випадків модельована система має в своєму складі деякі відносно ізольовані підсистеми, що характеризуються певним параметром, зокрема векторним. Такі підсистеми можна замінювати в моделі відповідними числовими величинами, а не описувати процес їх функціонування. При необхідності залежність значень цих величин від ситуації може задаватися у вигляді таблиці, графіка або аналітичного виразу (формули). Принцип параметризації дозволяє скоротити об'єм і тривалість моделювання [6].

Принципи моделювання електорального вибору

Електоральний вибір є складним політичним феноменом, який ми розуміємо як підсумковий вільний акт громадянина на виборах, що робить одну із альтернатив причиною майбутніх перетворень.

Тепер, маючи на увазі вищезазначені загальні принципи моделювання, можна виокремити специфічні принципи, що характерні саме для моделювання електорального вибору:

По-перше, найголовніше, що слід враховувати при моделюванні електорального вибору – принцип сегментації. Сегментація – поділ за рядом характеристик на відносно типові групи. Так, неможливо характеризувати, а тим більше аналізувати і моделювати електоральний вибір без сегментування електорату. Сегментація дуже важлива вже тому, що за допомогою неї можна вводити безліч параметрів для моделювання, які на практиці будуть підтримані соціологічними даними.

Так, сегментація полягає в наступному:

1) структуризація "електорального простору";

2) виокремлення електоральних груп, що мають близькі значення за наступним набором критеріїв:

- система цінностей і базові соціальні установки;
- демографічні параметри групи;
- політичні переваги і очікування;
- соціально-економічний статус індивідуумів;
- визначення і опис характеристик кожної електоральної групи:
  - показники стійкості і "живучості" групи;
  - схильність членів групи інформаційному тиску;
  - специфіка політичної свідомості членів групи;
  - мотивація поведінки типового члена групи;
  - емоційний аспект вибору.

3) найбільш ефективні політичні комунікації (частота, характер і канали передачі інформації);

4) виокремлення для кожної електоральної групи ядра (стійкий кістяк) і периферії (найменш лояльні прихильники групи, схильні міграції).

За допомогою принципу сегментації електорату можна виявити цільовий сегмент, оцінити його об'єм і методи не тільки його утримання, але і залучення нових потенційних виборців.

По-друге, політичний вибір електорату залежить від комплексу взаємозв'язаних комунікативних практик і соціально-демографічних характеристик суб'єктів політичних комунікацій. Саме тому другим важливим принципом моделювання саме електорального вибору є врахування комунікаційної поведінки електорату, адже відмінності в практиках споживання політичної інформації є детермінантами електоральної поведінки суб'єктів політичної комунікації.

Сьогодні існувавший раніше однолінійний зв'язок між відправником однотипної інформації (офіційні джерела) та її одержувачем (населення) замінюється багатфункціональним «зворотним» зв'язком, що створює для учасників політичного процесу нові можливості для діалогу. Розширення поля політичної комунікації, зростання числа контактуючих суб'єктів і різноманітність висловлюваних ними позицій, поза сумнівом, додає політиці більший динамізм. Проте, на жаль, в даний час цей процес не супроводжується зростанням взаєморозуміння в суспільстві, консенсус щодо необхідних політичних рішень не досягається. Втрата довіри виборців до влади виражається в наростанні кількості відмов від участі в політичних акціях і протестній поведінці в період виборчих кампаній. Основною причиною такого стану справ є низька ефективність політичної комунікації між контактуючими суб'єктами.

Електоральний простір як система позицій і політичних ідентичностей, з якими співвідносять себе виборці, визначається багатьма чинниками і є складним утворенням. Існуючі моделі структури електоральних і політичних переваг, що використовують поняття «Ліві - центр - праві», «консерватори-ліберали», «комуністи-демократи», дуже вузькі, часткові, не адекватні реальній складності процесу диференціації електоральних позицій. Наклеювані на ті або інші політичні орієнтації і електоральні переваги ярлики в більшості випадків не відповідають реальності, а пропонувані лідерами політичних партій і рухів програми незрозумілі виборцям. Тому населення часто відмовляється брати участь в комунікаційному процесі, не знаходячи відповіді на свої політичні запити. Зниження політичного кредиту довіри до комунікатора і збільшення частки електорату, що вагається, пов'язане також з тим, що повідомлення, які продукуються комунікатором, будуються без урахування специфіки сприйняття і обробки інформації цільовою аудиторією – нерелевантні її характеристикам.

За такої ситуації дуже важливо враховувати комунікаційну поведінку електорату як один із найважливіших критеріїв для моделювання електорального вибору.

3. Висновки

Моделювання електорального вибору в смислі дослідження факторів впливу вже сформованого вибору, визначення закономірностей їх впливу та прогнозування результатів вибору, складає на сьогодні дуже перспективну та малодосліджену галузь практичної політології.

Моделювання електорального вибору є видом моделювання соціальних систем, тому й послуговується загальними для нього принципами (інформаційної достатності, здійсненності, множинності моделей, агрегації, параметризації). Проте,

так як моделювання електорального вибору є специфічним процесом, можна виокремити специфічні принципи, характерні саме для нього: принципи сегментації та комунікаційної поведінки виборців.

Перспективними видаються подальші розробки із даної проблематики, адже використання моделі дає можливість точніше прогнозувати електоральну поведінку, і як наслідок – результати виборів.

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. - М.: "Медиум", 1995. - 323 с.
2. Донова Е. В. Социально-политические размежевания и их трансляция в политическую систему стран Центральной и Восточной Европы // Политическая наука. – 2004. – № 4. – С. 101-125.
3. Кальченко А.Г. О некоторых подходах к анализу электорального поведения: проблема рационализации выбора // Вызовы современности и философия: Материалы «Круглого стола», посвященного Дню философии ЮНЕСКО. Кыргызско-Российский Славянский университет / Под общ.ред. И.И. Ивановой. – Бишкек, 2004. – С.244-252.
4. Мелешкина Е. Исследование электорального поведения: теоретические модели и проблемы их применения // Политическая наука. – 2001. – №2. – С. 190–211.
5. Ослон А., Петренко Е. Факторы электорального поведения: от опросов к моделям // Вопросы социологии . - 2006. - №5. - С.15-21.
6. Руденко В.М. Математичне моделювання та прогнозування в міжнародних відносинах. – Рівне, 2007.
7. Фурашев В.Н., Ландэ Д.В., Брайчевский С.М. Моделирование информационно-электоральных процессов: Монография. - К.: НИЦПИ АпрН Украины, 2007. – 182 с.
8. Clarke H. D. , Sanders D., Stewart M. C. , Whiteley P. Political Choice in Britain. Edition: 2, illustrated. -London: Oxford University Press, 2004, - 371 p.

SUMMARY

Panukhnyk R. THEORETICAL PRINCIPLES OF ELECTORAL CHOICE MODELLING CHOICE

Importance of modelling as research method of socio-political processes in common and electoral ones in particular were grounded and perspective of this was designed. The specific of social systems modelling was considered. The basic principles of political processes modelling and specific principles of modelling of electoral choice were defined.